

Kovalcsik Katalin

A beás cigányok népzenei hagyományai

A magyarországi román anyanyelvű cigányok népzenei hagyományainak gyűjtésével 1987-89-ben, kb. másfél évig foglalkoztam intenzíven. Mivel korábbról, elsősorban az 50-es évekből csak néhány felvétel állt rendelkezésre, a kutatás elsődleges célja az általános tájékozódás és a zenei alapgyűjtemény megteremtése volt. Sajnálatos módon e kultúra más területei még nem kerültek a tudományos érdeklődés előterébe, csupán néhány publikáció jelent meg hagyományos foglalkozásuk, nyelvük és meséik témájában.¹ A zenekultúrával kapcsolatos tapasztalatok is csupán a kezdeti lépéseket jelentik, a gyűjtött anyag általános leírásán kívül a zenei élet bemutatására egyelőre nem vállalkozhatunk. Ugyanakkor néhány, zömében a terepmunka során szerzett alapismeret közlése feltétlenül szükséges ahhoz, hogy környezetében tudjuk elhelyezni ezt a sajátos kultúrát.

A Magyarországon élő román anyanyelvű cigányok száma az 1971-ben végzett felmérés szerint akkor kb. 30.000 fő volt (KEMÉNY, 1974.). Környezetük oláh vagy teknős cigányoknak nevezi őket, utalva nyelvükre, illetve hagyományos foglalkozásukra. A szakirodalom oláh cigányokként a cigány nyelv egyik nyelvjárását beszélőket tartja számon, a román anyanyelvűeket pedig *beás* néven tárgyalja. Ez az elnevezés a román tájnyelvi *baias* (irod.: *baies*) "bányász" szóból származik és feltehetően a korábbi aranyosó foglalkozásra utal.

A beásoknak eddigi ismereteink szerint Magyarországon három etnikai alcsoportja van. Baranya megye déli részén, elsősorban Alsószentmártonban és környékén élnek az ún. *muncsánok* (hegyvidékiek). Kiterjedt rokonsággal a határ túloldalán, a Délvidéken rendelkeznek. Alsószentmárton mára már, a horvát lakosság távozásával tiszta muncsán falu lett. A hagyományos horvát környezet, a határ és az onnan érkező délszláv hatások, valamint a határon túli községekből való házasodás következtében sokan beszélnek horvátul, és román nyelvükben is sok horvát szót használnak.

A döntő többséget a bánáti dialektusokat beszélő ún. *argyelánok* (erdélyiek) csoportja alkotja.² Mai lakóhelyük elsősorban Baranya, Zala, Somogy és Tolna megye, de él néhány család Veszprém és Vas megyében is. Az elbeszélések szerint egyes családok Észak-Magyarországon, Nógrád megyében és a Felvidéken is megfordultak.

A muncsán és argyelán csoport közeli lakóhelye miatt ismeri és számon tartja egymást. Vegyes házasságok ennek ellenére csak ritkán fordulnak elő. A csoportneveket egymás megjelölésére és nem magukra használják. Az ezirányú kérdésre általában ilyen válasz hangzik el: "Ők azt mondják ránk, hogy muncsánok vagyunk, mi meg argyelánnak hívjuk őket", ill. ennek fordítottja. A kijelentés igazságtartalmát támasztja alá az a nyelvi tény, hogy a muncsánoknak saját nyelvjárásukban muntyánoknak kellene nevezni magukat, a ty hang lágy cs-re való váltása az argyelán nyelvjárás sajátja. A muncsánok magukat egyszerűen cigányoknak (*cigánjý* nevezik, akik „cigányai” (*cigénj\$štje*) beszélnek. Az argyelánok azok, akik valójában beásnak hívják magukat és ennek megfelelően "beásul" (*be'jaše.šče*) beszélnek. A nyelv románnal való kapcsolatával sokan tisztában vannak, de mivel az irodalmi nyelvet kevésbé értik (a román nyelvújítás idején már nem tartózkodtak a nyelvterületen), ennek megítélése bizonytalan. Az argyelánok

közül vannak, akik *linguráarak* f kanalas, kanálkészítő") vallják magukat a beás csoporton belül. Az eddigi kutatások még nem hoztak a felszínre emlékeket a román környezetben való tartózkodásról.

Ugyancsak beásoknak tartják magukat a néhány családból álló *ticsánok*. Az idősebbek még emlékeznek, hogy szüleik Nagyvárad környékéről jöttek az 1910-es években. Szabolcsi, szatmári tartózkodás után kerültek Tiszafüred környékére, ahonnan az utóbbi két évtizedben családonként szétszóródtak csaknem az egész ország területén. Nyelvjárásuk a Nagyvárad környéki un. krisán. A ticsán kifejezést "tisza"-nak, fordítják, s azt értik alatta, hogy Tisza parti falvakban élnek. A szó tudományos etimológiája egyelőre tisztázatlan.

A legkevesebbet a ma is Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében élő, eredetileg román anyanyelvű cigányokról tudunk. Nyelviileg teljesen asszimilálódtak. HAJDÚ András az 50-es évek elején még gyűjtött Tarpán és Jándon (Bereg) néhány román nyelvű daltöredéket, de azóta ez a csoport is az ott élő magyar cigányok közé olvadt be. Teknővájók már csak a Nyírségben élnek.⁴

Fentiekből kitűnik, hogy a beás szó népnévként használatos az argyelánoknál és a ticsánoknál, de a muncsánoknál nem. Ennek oka az lehet, hogy nem éltek olyan vidéken, vagy nem volt olyan foglalkozásuk, amely kapcsán ez az elnevezés rájuk vonatkozódna volna. Csoportnevüket viszont csak a ticsánok vállalják sajátjuknak. Ők a másik két csoportot nagyrészt csak hallomásból ismerik és "dunántúliaknak" emlegetik. A Dunántúlon élők nagy része viszont gyakorlatilag egyáltalán nem tud a ticsánokról. Ami azonban mindhárom csoportnál szembeűnő, hogy nyelvükben egyetlen cigány eredetű szó sincs.³ Maga a "cigány" szó mint férfi és férj (*cigán*), illetve asszony és feleség (*cigánke*) jelenik meg a beás férfi (*bejáf*) és beás nő (*bejaSice**), illetve az argyelánok által használt *munčán* és *munčé'njice* ("muncsán férfi, muncsán nő") mellett. Egyéb előfordulásakor pedig "szomszédinak fordítják, természetesen beásokat értve alatta (pl. *in c'iganj* "szomszédba"; dalszövegben: *drali mej ciganji mej* "drága szomszédaim"). Ezért a három csoport mind megkülönböztető, mind közös elnevezése problematikus. A muncsán, illetve argyelán csoportnév nem saját eredetű, a beás név viszont nem vonatkozik az előbbi csoportra. Ugyanakkor az argyelán név kifejezetten megtévesztő, hiszen ez a csoport nem a történelmi Erdélyből, hanem a Bánátból érkezett. Mindezek ellenére egyelőre talán mégis megengedhető az eredeti román nyelvű népi csoportneveket, illetve a beás gyűjtőnevet használni. Egyrészt a csoportneveknek kevésbé van pejoratív felhangjuk, sőt, úgy tűnik, a beás értelmiség vállalja is őket. Másrészt a beás név már mind a hazai cigányság körében, mind a nemzetközi szakirodalomban meghonosodott.

A BEÁS NÉPZENE LEGJELLEMZŐBB STÍLUSAI

A népzenei gyűjtemény kb. 1000 dallama nagyrészt az argyelánoktól származik. A másik két csoportnál még csak alkalmi felvételek készültek. A gyűjtések során azokat a dallamokat tekintettük beásnak, amelyeket az énekesek annak tartottak. Ezek román nyelvű dallamok, amelyek közül néhánynak van egy-két magyar nyelvű versszaka is. Ez utóbbiak egyes énekesek véleménye szerint olyan beás dalok, amelyeket "a magyarok is tudnak, csak ők magyarul". A román nyelvű dallamok egy részéről is tudni vélik egyesek, hogy ezek nem beás, hanem "igazi" román dalok. Ilyenkor arra hivatkoznak, hogy románoktól vagy a rádióból hallották változatukat. Mások éppen ezt a magyar népzenei anyagtól oly különböző repertoárt tartják „igazi” beásnak.

Énekeseink mindegyikének „Gaza van”. Népzenejünkben jól követhető az az út, ahogy a tipikusan erdélyi román környezetből hozott repertoár fokozatosan kiegészül az új, elsősorban dunántúli zenei környezet hatására kialakult típusokkal. Az „igazi” románoknak vagy beásnak tartott repertoár a beás népzene régi rétegét alkotja, míg a „magyarok által is tudott”, illetve azzal rokon dalanyag az újabb réteg.

A helyzet persze nem ilyen egyszerű. Egyrészt a beásoknál a sajátjuk tartott tematikai, illetve zenei stílusbeli réteg meglehetősen széles. Ennek egyik oka valószínűleg a nyelv szigeti jellege: Minden lehet beás „nóta”, ami románul van, hiszen az idegen nyelvi környezet nem ad lehetőséget annak eldöntésére, hogy az illető dal körülbelül honnan származik, kik és mikor szokták énekelni stb. Ezért a beás repertoárban békésen megfér egymással a hagyományosan a népzene kategóriájába sorolt anyag a román és románcigány műdalokkal, néhol még román mozgalmi dalokkal is. A másik ok a kultúra nyitottsága az új hatások iránt. A hagyományosan nemzetiségekben gazdag dunántúli környezet és a határon átkerülő zenék újabb színekkel díszítik ezt az eddig sem szürke palettát: magyar, német, sokác, szerb és horvát eredetű nép- és műdalok kerülnek át - részben vagy egészben román szöveggel - a használatba a zenészek, illetve az alkotó kedvű és újdonságra vágyó beás emberek révén.

Másrészt a mai stílusbeli rétegződést és az erről megfogalmazott véleményeket nem lehet visszavetíteni az elmúlt nemzedékekre. Az együttélő népek kulturái állandó kölcsönhatásban vannak egymással. Ezért számos esetben a kívülálló csak apró nüanszoknak érzékeli azokat az eltéréseket, amelyeket az adott kultúrában élők fontos különbségeknek tartanak. Egyelőre nem tudjuk, hogy a román környezetben kialakult repertoárnak mik voltak a beás specifikumai. Azok, akik ma a régi dalokat „románoknak” tartják, nem a hagyomány, hanem az új információk alapján alakítják ki véleményüket, hiszen elveszett az a kontroll, amit a környezet kultúrájának ismerete ad. A mai környezetben formálódott kultúráról alkotott képük már pontosabb. Büszkén vállalják azokat a dalokat, amelyek szövegét beás emberek fordították le és illesztették az anyanyelvű repertoárba. Gyűjtéseim során több olyan emberrel találkoztam, aki örömmel énekelt számára kedves dalokat, saját vagy rokonai fordításában. Az így kapott ének azonban nem egyszerűen „magyar, horvát stb. dal beás szöveggel”, hiszen beilleszkedik a beás előadási stílusba. Nem véletlen az a korábban említett tipikus megfogalmazás, hogy a dalt „a magyarok is tudják”: Nem az illető nemzetiségen van a hangsúly, hanem a „jó nótán”, amelyet ily módon sikerült megismerni és megszeretni.

A sokoldalúság ezért nem hátrány, hanem előny. Az, aki magyar vagy horvát dalokat tud, több annál, mint aki csak beásul énekel. És itt elértünk egy fontos, további kutatásokat igénylő témához, a beás zenészek kérdéséhez. Kis számban vannak beás zenészek is, de igazi profikkal elsősorban csak a jugoszláv oldalon találkozunk. Itthon elvétve akad közöttük, aki meg tud élni ebből a foglalkozásból. A magyar cigányokénál kétségtelenül kevésbé magas színvonalú hangszertudás oka valószínűleg az lehet, hogy későn kapcsolódtak be ebbe a szolgáltatásba. Nem tudjuk azonban, hogy ez pontosan mikor és milyen körülmények között zajlott. A fontos zenei információk, amelyek a beás vokális repertoárt befolyásolják, ma a határ túloldaláról érkeznek. Ezek a délvidéki román cigányok népies dalai. Azt, hogy voltak-e korábbi hatások, csak egy jóval szélesebb körű gyűjtés és repertoár-vizsgálat deríthetné ki. Mindenesetre egyelőre úgy tűnik, hogy a régi réteg dalai nem a zenészek tevékenységéhez kapcsolódnak: Énekeseik legnagyobb része nem zenész családokból származik, és ezekhez hasonló stílusú hangszeres dallamok sem kerültek még elő.

A hagyományos repertoár megítélésében nehézséget okoznak a különböző előadási stílusok. Ugyanazok a dallamok idősebb énekesek előadásában másképp szólnak, mint fiatalabbakéban. Van olyan közösség, ahol a repertoár részben átöröklődik, csak éppen a régi dal újfajta előadásban szólal meg. Máshol a repertoár megváltozik: az idők kihálásával a divatjamúltnak ítélt dalok kipusztulnak. Ugyanakkor újak jelennek meg, mivel igény van az anyanyelvű éneklésre.

Néhány idős énekes előadasmódja ismeretében talán még behatárolható lesz az egyes csoportok korábbi tartózkodási helye. A mai beás zenei köznyelv már erősen kötődik a jelenlegi környezethez. Van egy többé-kevésbé azonos, elsősorban népzenei eredetű repertoár, amelyet minden eddig kutatott közösségben ismernek. Ezen kívül meglehetősen nagy eltérések lehetnek a kis földrajzi körben ismert daloktól az egészen egyediekig, a beás népzene előnyben részesítésétől az idegen eredetű dallamok túlsúlyba kerüléséig. Ugyanakkor első hallásra megállapítható, hogy ugyanazt a dallamot az argyelánok közül zalai, tolnai vagy baranyai énekes adja-e elő, nem is beszélve a másik két csoportról. Napjaink cigány populáris zenei mozgalma pedig, úgy tűnik, fokozatosan éppen úgy kiszorítja ezt az újfajta, csoport- és táji tagozódáson alapuló stílusfelosztást, mint ahogy az újabb zenei rétegek tették a régiekkel. A szatmári oláh-cigány alapstílus, amely már megjelenésekor keveredett a nyugat-európai sláger és az abban is megjelenő orosz cigányrománc elemekkel, most új beás szerzemények kiindulópontjaként szolgál.

A hagyományos beás anyagban elenyésző azoknak a daloknak a száma, amelyek más magyarországi cigány csoportoknál jellemzőek. A régebbi zenei anyag kapcsolatát a környezet azonosságai adják, így pusztán ezen keresztül, áttételesen érvényesül. Ez azt jelenti, hogy a dallamok rokonsága elsősorban a szélesebb, Kárpát-medencei stíluskörrrel magyarázható. Közvetlen összefüggések csak az újabb, már a Dunántúlon (a ücsánok esetében Szabolcs-Szatmár-Beregben) kialakult zenei stílusok között vannak. A zenei variálás mértéke nem haladja meg a környező, paraszti hagyományokét, és az a laza, könnyed előadasmód sem jellemző, amely révén bármely dalról általában első hallásra megállapítható, hogy előadója cigány.

A beás népköltészetben közös szöveganyag a másik két csoportéval a hagyományos repertoárban gyakorlatilag nincsen. További különbség, hogy azoktól eltérően a paraszti költészetből ismert természeti képekben, szimbólumokban, párhuzamokban gazdag és teljesen idegen tőle az az erőteljes önmeghatározásra való törekvés, ami oly jellemző a másik két csoport esetében. Jellemző adalék ehhez, hogy míg ezeknél a csoportoknál a "cigány" szó a szövegek állandó eleme, a "beás" szó az eddig gyűjtött darabokban csak egyetlen (!) típusban fordul elő (egy másik dallam szövege valószínűleg szerzemény) és a gyakoribb "cigány" megjelölés is minden esetben konkrétan férfit vagy nőt (illetve "szomszédokat") jelent, nem nemzetséget vagy etnikai csoportot. Ez persze nem jelenti azt, hogy a dalok nem "beásokról szólnak". Ha megkérjük az énekeseket, hogy meséljék el a dalok tartalmát, mindig beás szereplőket említenek. Csupán arról van szó, hogy nincs szükség az összetartozás olyan mértékű állandó hangoztatására, mint amit a cigány népköltészetben eddig tapasztaltunk.

A továbbiakban a beás népzene legjellemzőbb stílusával foglalkozunk. A régi réteg dallamai közül a karácsonyi énekeket (a) csak a teljesség kedvéért érintjük, mivel már készült róluk alaposabb feldolgozás (KOVALCSK, 1990-91). Három másik műfaj, a ballada és lírai szövegeket hordozó lassú dalok (b), valamint a táncdallamok (c) esetében a régi és új réteget a változás folyamatában szemléljük, majd végül a népies dalokra (d) tekintünk ki. A megállapítások vázlatos illusztrálására hét kottát közlünk.

a) Karácsonyi énekek

A karácsonyi köszöntés szokása a beásoknál néhány évtizeddel ezelőtt még éppen olyan elterjedt volt, mint a környező lakosságnál. A hagyomány őrzésében fáziskülönbség van a dunántúli és a tiszamenti családoknál. A Dunántúlon már csak néhány faluban ismernek egy éneket, amellyel a gyermekek járnak köszönteni. A ticsánok öt karácsonyi énekét (*korinde*, román irod.: *colinda*) mindenki tudja, és a köszöntés még mindig a felnőttek tiszte. A nagyobb mennyiségű anyag és a szokás élénkségének oka az lehet, hogy a ticsánok csak néhány évtizede élnek olyan környezetben, ahol a magyar lakosság már ezt a szokást elhagyta és a cigányok szolgáltatását sem igényli. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében még manapság is a cigányok a karácsonyi énekek legfőbb szolgáltatói.

A beás karácsonyi énekek román kolindák változatai. A dunántúli dallam (*1. kotta*), amely a ticsánoknál is ismert, Erdélyben mind a román, mind a magyar anyagban rendkívül elterjedt. A kásambitusú pentachord dallam a román anyagban kolinda, epikus és lakodalmi szövegekkel, a magyarban pedig legenda- és látomásének, a szálláskereső Jézus, valamint ballada és dalbetétes mese szövegekkel fordul elő.⁷

b) Lassú dalok ballada és lírai szövegekkel

A műfajcsoport *régi rétegébe* ereszkedő szerkezetű, hat- vagy nyolcszótagos dallamok tartoznak. Sorszerkezetük szerint három-, négy- vagy ötsorosak. Előadásuk parlando-rubato. A nyolcszótagos, ötsoros alapszerkezet egy egyelőre kisszámú anyaggal reprezentált műfaj, a balladák sajátja. A balladák dallamai a sirató stílussal rokoníthatók, sorszerkezetük a régiesebb előadásban nem állandó: elsősorban a dallam második fele bővíthet a mondanivaló hossza szerint.⁸ Ma már elsősorban dalbetétes meseként vagy történetként élnek. Ez utóbbiak előadása az "ez egy igaz történelem volt" vagy az "ez tényleg megtörtént" formulával kezdődik, valamely reálisnak tűnő eseményt beszél el, majd a történés egy bizonyos pontján megjelenik a dalbetét. Ugyanazon ballada szövegek néhány esetben négysoros dallamhoz is kapcsolódnak. Ezek dallamai a külön tárgyalandó lírai dalokra jellemzőek. (A *2. kotta* egy a pszalmódizáló stílussal rokon négysoros ballada dallamát mutatja.)

A háromsoros dallamok, amelyek változatai az erdélyi román anyagban ismertek, a beásoknál az ötsoros anyag mellett a legrégebbeknek számítanak. Elsősorban Baranya megyében élnek. A mai repertoárba való illesztés az első vagy a második sor megismétlésével történik. Nyolcszótagos sorokból állnak, főkadenciájuk a románban jellegzetes VII. A pszalmódizáló (*3. kotta*) és a sirató stílus körébe tartoznak. Lazább szerkezetű, a sor- és szótagszámot a mondanivaló szerint bővítő vagy szűkítő, jajnótás változataik is előfordulnak még. Szövegelemeik a négysoros dallamokéival cserélődnek, illetve néhány lánvétellel fokozatosan a négysoros dallamokra tevődnek át. Mindkét dallamszerkezet esetében elsősorban az erdélyi román anyaggal rokon lírai szövegekről van szó.

A négysoros dallamok zöme a sirató, az ereszkedő pentaton, kisebb része a pszalmódizáló stílussal rokon. Főkadenciájuk $\mathfrak{5}$, $\mathfrak{b3}$, $\mathfrak{1}$, néha VII, ez utóbbi főleg a pszalmódizáló dallamok esetében. Legnagyobb stíluscsoportjuk az ereszkedő

pentaton, eol, mixolíd (többnyire alsó fi-vel a zárlat előtt) vagy fríg jelleggel. Szótagszámuk többnyire nyolc, néha hat vagy hét.

A közismertebb típusok sok változatban élnek. Az egyszeri előadásban kevés a variálás, de azonos énekesnél is előfordul, hogy újabb előadáskor más változatot ad elő. Az azonos stílusba tartozó dallamok kontaminációjára is számos példa van, ami a stílus átalakulását, "korszerűsödését" mutatja. Ugyancsak erre utalnak a környező nép- és népies zenékből felhasznált elemek: a magyar népdalok dunántúli terce, a délszláv nép- és műdalok II. fokon való zárása és a magyar népies műdalok funkciós menetei, alterált hangjai, modoros díszítményei, illetve előadásmódja. A 4. *kotta* a legközismertebb ereszkedő pentaton dallam egyik argyelán változatát mutatja.⁹ A magyar anyagban a dallam Székely keservesként ismert, de a románban is megvan (ld. pl. MIRZA-SZENIK-PETRESCU-DEJEU-BEJINARIU, 1978: 285-290., 309-316. szám). A dallam- és szövegváltozatokból úgy tűnik, hogy a beás dalok nem a magyar anyaggal vannak kapcsolatban. Az előadás újszerű eleme a dunántúli terc megjelenése a második és a negyedik sorban.

A lassú, lírai dalok más csoportjainak ereszkedő szerkezetet és hangsorát a magyar új stílus és a népies műdal anyag hatása megváltoztatta, emelkedővé vagy kupolássá tette. Az új rétegbe tartozó dallamok már az új eszmények jegyében születtek. A nyolcas szótagszámot megtartják, de szerkezetük többnyire kupolás (5. *kotta*). Szöveganyaguk is új, kissé érzelmes. Az új réteget a réginél jóval kevesebb dallam reprezentálja és szorosan kapcsolódik a nagyobb számú népies dalok csoportjához.

c) Táncdallamok

A beás táncdallamok a zenei stílusok szempontjából sokkal heterogénebb csoportot alkotnak, mint a lassú, lírai dalok. Kisebb részük román környezetből hozott ereszkedő dallam, hagyományos előadásban. Többségük a magyar új stílushoz közelálló dallam (6.a. *kotta*) és az ún. cigánydalok román nyelvű változata. A népies stílusban előadott régebbi dallamokról nem tudjuk, hogy ezek a használat során alakultak-e át vagy zenész közvetítéssel az utóbbi évtizedekben kerültek-e ilyen formában a repertoárba.

A beásoknál ritka a pergetés, "kolompáros" (=oláh cigányos) előadásmódnak tartják. Csak a hagyományosan oláh cigány környezetben élő ücsánoknál élő gyakorlat, de a variálás náluk is kevésbé gazdag. Az előző dallam ticsán változatán például megfigyelhetjük, hogy a második, pergetett versszakban csak egy új ritmikai elem jelenik meg: a tizenhato-dos szinkópa (6.b. *kotta*). Szövegeik kötöttek, többnyire egy strófából állnak. A beásoknál a népköltészetre nem jellemző a lassú dalok túlsúlya: hasonlóan fontos mondanivaló lehet táncdallamon is, bár természetesen a humor inkább ebben a zenei műfajban jelentkezik. Az előadás a szövegstrófa ismételtetésével vagy a dallam dúdolásával történik. Vannak azonban olyan általános szövegelemek, amelyek lehetőséget adnak kismértékű rögtönzésre. Ezekből az ügyes énekes összefüggő szöveget kerekít vagy táncszóként használja őket.

d) Népies dalok

A hagyományos repertoárba magyar és román műdalok tartoznak. A magyar népies dalok közül az ún. klasszikus, tehát múlt századi nóták gyakoriak román szövegfordításban vagy új szöveggel. A bánási és délvidéki románoknak és

délszlávoknak ottani - részben román - zenész cigány közvetítéssel jellegzetes helyi népies zenéjük van. Magyarországon a muncsánok között van több zenész, a beások között kevesebb. Mégis az ő révükön, illetve a rádió közvetítésével sokan megismerkednek ezzel a repertoárral. Érdekes utat járt be például egy bánási román cigány zenész, George SBÄRCEA egyik szerzeménye. Az eredetileg román nyelvű dalból lett a cigány himnusz, cigány szöveggel.¹⁰ A beások viszont a dal korábbi változatait őrzik anélkül, hogy tudnának időközben befutott nemzetközi karrierjéről (7. kotta).

A beás népies repertoár a délebbi országrészen, Dél-Somogyban, Baranyában és Zalában az utóbbi évtizedekben egyértelműen a délvidéki román és délszláv anyaggal bővül. (Az ettől távolabb eső területeken, Észak-Somogy és Tolna megyében még mindig a magyar népzene új stílusának hatása az elsődleges.) Itt a hagyományos zenei anyag is nagyobb változásokon megy át, mint máshol. A már korábban említett II. fokozatú zárás gyakorisága mellett a dallam vonala is megváltozik: összenyomódik, kisebb hangterjedelművé válik és megjelenik a kétsoros párokban ismétlődő délszláv dallamforma.

Összefoglalásképp

megállapíthatjuk, hogy a beások népzene kultúrája a cigány kultúrán belül egyedi, közös történeti kapcsolatot nem mutat. Költészetét a paraszti életszemléletet tükröző megfogalmazás, zenéjét pedig a szintén a paraszti kultúrában tipikus történeti rétegekben megjelenő stílusbeli sokoldalúság jellemzi. Az anyag egésze inkább a diaszpórában élő, kisebb nemzetiségi csoportok kultúrájának képét mutatja, mint a cigányoknak az új elemeket az uralkodó stílusba emelő, az egyéniség megőrzésére törekvő és kizárólag a csoporton belüli kontaktus-teremtésre orientált hagyományaira.

IRODALOM

DOBSZAY LÁSZLÓ - SZENDREI JANKA

1988 A magyar népdaltípusok katalógusa. I/A-B. MTA Zenetudományi Intézet. Budapest

KEMÉNY ISTVÁN

1974 A magyarországi cigány lakosság. Valóság. 1. sz. 63-72.

KOVALCSIK KATALIN

1988 A beás cigány népzene szisztematikus gyűjtésének első tapasztalatai. Zenetudományi dolgozatok 215-233.

KOVALCSIK KATALIN

1990-91 Karácsonyi köszöntés a beás cigányoknál. Zenetudományi dolgozatok 213-240.

**MÍRZA, TRAIAN - SZENIK ILONA PETRESCU, GHEORGHE - DEJEU, ZAMFIR
BEJINARIU, MIRCEA**

**1978 Folclor muzical din zona Huedin. Huedin környéki népzene. Folclor
muzical din zona Huedin. Huedin környéki népzene.**

Cluj-Napoca

VARGYAS LAJOS

1976 A magyar népballada és Európa III. Budapest

A DALLAMPÉLDÁK GYŰJTÉSI ADATAI ÉS SZÖVEGFORDÍTÁSAI

**1. Magyarmecske (Baranya), Kovalcsik Katalin
(=KK) - Németh István (=N.I.) - Derdák Tibor
(=D.T.) 1988. Ignácz Mária, sz. 1938. Gilvánfa
(Baranya) Mgt. 5440/A-4.**

***Ez az este olyan este,
Ez a karácsony este,
Megszületett a kisfiú
Az ökrök jászolában.***

**2. Gilvánfa (Baranya), KK - N.I. - D.T. 1988.
Orsós János "Fiaskó", sz. 1952. Mgt. 5439/A-4.**

***Halljátok, szomszédaim,
Kutassuk föl Gyurikámat,
Gyertyával és zsömlével,
Kutassuk föl Gyurikámat.***

**3. Magyarmecske (Baranya), KK - N.I. - D.T.
1988. Ignácz Mária, sz. 1938. Gilvánfa
(Baranya) Mgt. 5440/A-I.**

***Dalol a kakukkfióka,
Dalol a kakukkfióka
A diófa tetején.***

**4. Simonfa (Somogy), KK 1988. Orsós Mária,
sz. 1913. Zselicszentpál (Somogy)
Mgt. 5A32/A-4.**

***Dalol a kakukkfióka
A diófa tetején.
Hadd daloljon, eljön a nyár,***

***Esik, esik, nagyon esik,
Folyik a nagy Balatonba,
Folyik a nagy Balatonba,
Szegény embernek nincs esze.***

**6.a. Almamellék (Somogy, volt Baranya), KK
1988. Balogh Sándor, sz. 1946. Mgt. 5416/A-13.
*Sózott hagyma, megennélek,
Szép kislány, elszöktetnélek,
Elszöktetnélek, de nem lehet,
Mert nincs elég pénzem.***

**6.b. Poroszló (Heves), KK 1989. Borsos
Jánosné Lingurár Ilona, sz. 1952. Gödöllő (Pest)
Mgt. 5588/A-2.
*Sózott hagymát ennék,
Dunakeszi kislányt szöktetnék,
Elszöktetnélek, de nem lehet,
Mert elég pénzem sincs nekem.***

**7. Poroszló (Heves), KK 1989. Borsos Jánosné
Lingurár Ilona, sz. 1952. Gödöllő (Pest)
Mgt. 5588/A-8.
*Nyugovóra tér a hold,
Szép leány jár az eszemben.
Szép lány, gyönyörűi lány,
Fáj a szívem utánad.
Refrén:
Jonel, Jonevulje,***

Hadd hallja az egész világ.

**5. Simonfa (Somogy) KK 1988. Orsós Mária, sz.
1913. Zselicszentpál (Somogy) Mgt. 5432/B-5.**

**Ne haragudj meg,
Jonel, Jonevulje,
Isten veled.**

Kovalcsik, Katalin

FOLK MUSIC TRADITIONS OF BOYASH GYPSIES

The number of Boyash Gypsies speaking Rumanian as their mother tongue is about 30,000 in Hungary. Their traditional occupation is making tubs and other artifacts of wood. They have three subgroups: the *Munceans* and *Ardeleans* live in the southern counties of Western Hungary (Tolna, Somogy, Zala, Baranya), a smaller group, the *Ticeans* live around Tiszafüred (Hajdú and Heves counties).

The character of their folk music traditions is different from the rest of the Gypsy groups. The core of their own traditional music is characterized by a markedly homogeneous style, surrounded by the partly assimilated or alien song types. The Boyash repertoire resembles those of the peasant musical cultures in that tunes in different styles dating from different periods live side by side. The paper presents the major styles of Boyash folk music including the oldest Christmas songs and three-line slow lyrical songs, the ballads, the four-line slow lyrical songs most common today, the dance tunes and the variants of Rumanian and Hungarian folksong and popular art songs.

Kovalcsik Katalin

LE BEJAŠICKONE RÓMENGÉ GILJA ANDO UNGRO

Le bejašicka róm (kaki sib rúmunicó-j) pašal 30000 žene trajin ando Ungro. Ando angluno rhdo kaštune butja keren. Majbuteržene andel Tolna, Baranja, Šomodja medji bešen, de ceražene bešen inke vi krujal i Tisafüreda. Lenge hadjomanjoSa gilja le butere rómengé giljandar zurales žantar.

Lenge giljangi maškaruni sumbura jek avriphendo jekheformako šriluSi kerel paša ande-risoste semenisarde vadj strejinone giljake tipušenca. Lengo repertoari semenijpe kaj kodi sakofalone štilušeslá gažikani mužikald kultúra, savi le kethanetrajimáske vremi avilas. O dolgozató sikavel andre le bejašickone niposka mužikake šerune štilušura, kethane le majpurane krečunoske giljanca thaj le trinefindonge loke lirika giljanca, le balladenca; sikavel andre vel štarefindonge loke gilja (adjes kadala-j le majkamle), le khelimaske gilja, thaj le rúmunicóne thaj ungríkone niposke giljange varijanšura.

Allegro 92 1.

Has-ta sa- ra kē-j o sa- rē,

kē-j sa-ra kri- šu-nu- luj nēj,

O nēs- kut fi- ju- cul mik nēj,

Īn ja- so- u be- ji- lor nēj. T.f.

2.

Parlando, *Andante* 138

ej, dA- u- zi- cī cī- ga- nji- lor, hej

Andante 112

Sē- l ku- tēm pē Dju- ra mnjo nēj, ej da

Ku lu- mi- nē šī ku žm- blē,

Sē- l ku- tēm pē Dju- ra mnjo nēj. T.f.

Parlando, $\text{♩} = \text{cca } 108$

3.

a- poj Kín- të pu- ju ku- ku- luj mēj,

$\text{♩} = \text{cca } 92$

hej Kín- të pu- ju ku- ku- luj mēj,

$\text{♩} = \text{cca } 86$

Īn ĉi- ĉi- ję nu- ku- luj mēj. *f.*

4.

Parlando, $\text{♩} = \text{cca } 84$

Kín- të pu- ju ku- ku- lu- ju,

Īn ĉi- ĉi- ję nu- ku- lu- ju,

La sę kĳn- ĉe, vi- nje va- ra,

Sę- l a- u- dę lu- mę ca- ra. *f.*

Parlando, $\text{♩} = \text{cca } 84$

5.

Tempo giusto, $\text{♩} = 110$ 6. a.

6. b.

Tempo giusto, $\text{♩} = 94$

Ša- pě sē-ra- tē aš mīn-ka,

Fa- tē dīn Du-na- kē-si m-aš fu-ra,

M-aš fu-ra če, nu mē nu m-ēn-dur,

Kē niš ba-nji nu-j deš-tuj.

2. Aj- de-re-re-dē- ja- dē- te-dej-jom,

Aj- jaj- ja-la-le- la-le- dē-lej-jom,

A- ja- ja- jaj- te-le-la-le-le-jaj,

Jaj-le- je-le-le-le-lej-jom. T.f.

Tempo giusto, $\text{♩} = \text{cca } 70$ 7.

Jegyzetek:

1. Vázlatos bibliográfiáját ld. KOVALCSK, 1988.
2. A muncsán - argyelán megkülönböztetésre először Derdák Tibor hívta fel a figyelmemet 1988-ban. A további kutatások az 6 megfigyeléseit nagyobb körben is igazolták
3. Az átírásban a csoportneveket magyarosan, az irodalmi román hivatkozásokat románosan írjuk. A beás átírás megegyezik a cigány nyelvű szövegeknél használt írásmóddal: dj=gy, tj=ty, nj=ny, lj=lágy 1; é, í és č lágy, š és ž kemény alveopalatális. í és e veláris magánhangzók (=román irod. í, ill. ä); c nyílt e hang, o labiális a (azonos a magyar a-val). (TALOS Endre szisztémája alapján.)
4. A magyar cigányok közé való beolvadáshoz adalékul szolgál az a tapasztalatom, amit a Kárpát-Ukrajnához tartozó beregi részen szereztem. Itt találkoztam olyan magyarcigány közösségekkel élő teknővájókkal, akik még emlékeztek korábbi román anyanyelvükre.
5. A muncsánok használnak egy szót, a dik-et (" nézd"), de eredeti jelentéséről nincs fogalmuk. Egyszerű nyomatékosító szó, mint pl. a "na", "no" stb.
6. A zenei stílusokat A magyar népdaltípusok katalógusa I/A-B. (DOBSZAY-SZENDREI, 1988.) alapján nevezem meg.
7. VARGYAS, 1976. 7. típus és 89. szám; DOBSZAY-SZENDREI, 1988: 375.
8. ötsoros ballada dallamát ld. KOVALCSK, 1988: 223. 4. példa.
9. További variánsait ld. KOVALCSIK, 1988: 223-225. 5.a-f példa. 236
10. A dal eredetije a következő kiadásokban jelent meg: Zeneszerző: Claude Romano (George Sbărcea). Szövegíró: N. Constanüescu, N. Vlădoianu, Claude Romano. Kiadók: Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor din Republica Socialistă România. Supliment la Revista "Muzica". © 1937. Claude Romano (George Sbărcea); 1957. Editors Musicales, Eddie Barclay, Paris (France). Tous Pays sauf ROUMANIE.

In: Bódi Zsuzsanna (szerk.): Cigány népi kultúra a Kárpát-medencében

a 18 - 19. században. Cigány Néprajzi Tanulmányok 1.

Studies In Roma (Gypsy) Ethnography 1.

Magyar Néprajzi Társaság

1993

https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/romak/cigany_neprajzi_tanulmanyok_1993/pages/024_kovalcsik_katalin.htm